

УДК 340.6 : 378.147

*І. І. Сенчак**викладач кафедри державно-правових дисциплін
(Національний університет "Острозька академія")*

ВПЛИВ ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНИХ КЛІНІК НА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО РІВНЯ ТА ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДИХ СПЕЦІАЛІСТІВ

Багато фахівців неодноразово твердили про необхідність реформування навчального процесу у юридичних вузах, оскільки, як зазначає професор В. Г. Гончаренко, сучасне життя вимагає, щоб із вищих навчальних закладів виходили не стажисти, яких треба знову вчити, не молоді спеціалісти, які ні за що не відповідають, а повнокровні професіонали, які відразу ж приступають до виконання передбачених дипломом про освіту й посадою службових обов'язків [1]. На недоліки підготовки юристів за традиційною системою звертали увагу ще в XIX, XX століттях вітчизняні та зарубіжні юристи-вчені та практики: П. Є. Казанський, Д. І. Мейєр, А. О. Люблінський, І. І. Янжул, Д. Бородін, Г. Ф. Симоненко та інші.

На сучасному етапі розвитку демократичної, правової держави надзвичайно вагомий позитивний вплив на розвиток правової освіти в Україні формують юридичні клініки. Незважаючи на досить тривалу історію існування юридичної клінічної освіти за кордоном, в Україні ще десять років назад появу при юридичних вузах чи факультетах юридичних клінік сприймали неоднозначно і з багатьма пересторогами.

Протягом останніх років було видано велику кількість книг, опу-бліковано багато статей, та проведено ряд наукових конференцій, присвячених діяльності юридичних клінік. Даною проблемою займаються в основному ті, хто безпосередньо приймає участь у діяльності юридичних клінік, їх організатори та керівники.

Основною метою даної статті є прагнення показати надзвичайно позитивні результати діяльності юридичних клінік в Україні. Ставляться завдання: розглянути методи та принципи діяльності юридичних клінік та відзначити їхню важливу роль у формуванні правової культури студентів, які приймають участь у діяльності клінік.

Професор В. Г. Гончаренко, розглядаючи аспекти загальної і спеціальної юридичної освіти, наводить позитивний приклад вирішення проблеми щодо набуття належного професійного рівня молодих спеціалістів, впроваджений у Академії адвокатури України. Він вказує, що найважливішою рисою навчального процесу в Академії є те, що студенти протягом усього навчання перебувають в оточенні практикуючих юристів-адвокатів, суддів, юрисконсультів підприємств безпосередньо під час виконання ними професійної роботи, навчаються, додатково до загальної програми, юридичному фаху у практиків. Також зазначає, що отримані теоретичні знання студенти постійно розширюють, оновлюють шляхом застосування таких активних форм, як тренінги, рольові ігри з відеозаписом за оригінальною методикою, а також беруть участь у консультативному прийомі громадян [2].

Однак, можна зазначити, що усі ці позитивні аспекти навчального процесу, що використовуються в Академії адвокатури України характерні й там, де існують юридичні клініки. Адже усі студенти, що працюють у клініці беруть активну участь у практичній діяльності шляхом надання консультацій клієнтам клініки, часто відвідують судові засідання, складають різного роду документи. У навчальній підготовці, організованій

безпосередньо клінікою, для студентів, які в ній працюють, також у основному використовуються різного роду тренінги, рольові ігри й інші інтерактивні методики.

Уперше термін "юридична клініка" з'явився у статті професора Фромгольда у ні-мецькому журналі "Deutsche Juristen-Zeitung" у 1881 р. В Україні першою розпочала свою діяльність юридична клініка Pro bono Київського національного університету ім. Тараса Шевченка в 1996 р. Майже одночасно з'являються юридичні клініки у Львові та Донецьку. Це, безперечно, стало поштовхом у виникненні згодом цілої мережі юридичних клінік по всій території України.

При правничому факультеті Національного університету "Острозька академія" у 2000 р., за ініціативою благодійного фонду "Правничі ініціативи", студентами-правниками також було створено юридичну клініку.

Розглядаючи десятирічний досвід її діяльності можна з упевненістю констатувати факт наявності надзвичайно позитивних наслідків у професійній підготовці студентів-правників, які є учасниками юридичної клініки. Клінікою надаються послуги із правового консультування малозабезпечених громадян, підготовки документів правового характеру, представництва інтересів громадян у судових та адміністративних органах. Крім того, діє програма "Практичне право", у межах якої студенти-консультанти проводять тренінгові заняття з основ законодавства України для учнів шкіл. Зокрема, за період 2002-2006 рр. було проведено понад 200 таких занять. Протягом 2004-2005 рр. навчального року в рамках програми "Street Law" було проведено 40 уроків, задіяні понад 400 учнів 5-11 класів.

Для студентів дана програма безкоштовної юридичної допомоги – це унікальна можливість отримати досвід практичної роботи, перевірити знання, отримані у процесі навчання, встановити контакти, необхідні в подальшій роботі. Для малозабезпечених – це можливість отримання

фахової допомоги по захисту своїх прав та законних інтересів. Для університету – це мірило якості навчальних програм, яке вказує на їх сильні та слабкі сторони [3].

Учасники юридичної клініки Острозької Академії брали участь у вісьмох всеукраїнських науково-практичних конференціях, які відбувались у містах Львові, Івано-Франківську, Києві; у міжнародних науково-практичних конференціях у м. Москва, Санкт-Петербург, Твер (Російська Федерація), Львів (Україна); всеукраїнських змаганнях із господарського права в м. Донецьк; різноманітних семінарах та тренінгах, які проводились Волинським Ресурсним Центром, Національним університетом "Києво-Могилянська академія", Міжнародним Фондом "Відродження", Американською асоціацією юристів тощо.

Є три основні методи клінічної юридичної освіти:

- інсценізація судового слухання в аудиторії;
- ведення справ клієнтів студентами під керівництвом викладачів;
- стажування в юридичних конторах.

Кожен метод клінічного юридичного утворення має свої сильні і слабкі сторони. Більшість юридичних клінік України використовує кілька методів у процесі навчання, але базовим залишається ведення справ клієнтів.

В юридичній клініці, яка працює при правничому факультеті Національного університету "Острозька академія", щороку у провадженні знаходиться понад 100 справ. Розподіл справ відповідно до галузей права має наступний вигляд (в порядку зменшення поширеності): цивільне право, право соціального забезпечення, сімейне право, трудове право, житлове право, земельне право, цивільне процесуальне право, господарське право, адміністративне право, кримінальний процес, конституційне право, міжнародне приватне право, фінансове право.

Якщо ж класифікувати клієнтів відповідно до роду діяльності, то така класифікація матиме наступний вигляд (за даними юридичної клініки Національного університету "Острозька академія"): пенсіонери (22 %), робітники (16 %), службовці (26 %), приватні підприємці (4 %), безробітні (19 %), студенти (13 %).

Розглянувши наявні статистичні дані, можна зробити висновок, що в основному клієнтами юридичних клінік є малозабезпечені верстви населення, які в більшості випадків неспроможні оплатити послуги високопрофесійних юристів-практиків.

Діяльність будь-якої юридичної клініки базується на певних обов'язкових принципах. До них належать:

– безоплатність – оскільки послуги надаються в основному малозабезпеченим верствам населення, вони мають бути безоплатними для клієнтів юридичної клініки;

– добровільність – студенти, які працюють у клініці, роблять це абсолютно добровільно. Їхня зацікавленість полягає в бажанні набути певних професійних навиків, а також надати юридичну допомогу особам, які її потребують;

– гуманізм – у юридичній клініці вчать розуміти проблеми своїх клієнтів, ставати небайдужим до їхніх проблем, надавати необхідну допомогу;

– рівноправність – усі студенти, які працюють у клініці, мають однакові, рівні можливості. Кожен має право на висловлення своїх думок, зауважень, пропозицій.

У відповідності зі змістом діяльності юридичних клінік така діяльність є максимально наближеною до діяльності адвокатів, тому на працівників юридичних клінік повинні поширюватися основні принципи етики, які застосовуються у правозахисній діяльності. До них належать принципи:

– незалежності (максимальна незалежність консультанта та інших співробітників правничої клініки у виконанні своїх прав і обов'язків, що передбачає його свободу від будь-якого протиправного впливу, тиску чи втручання в його діяльність);

– дотримання законності (у своїй діяльності учасник юридичної клініки зобов'язаний дотримуватися вимог чинного законодавства України);

– конфіденційності (дотримання цього принципу є необхідною умовою довірчих відносин між співробітником клініки і клієнтом);

– компетентності та добросовісності (студенти-консультанти мають постійно працювати над вдосконаленням своїх знань і професійної майстерності, володіти інформацією про наявні зміни в законодавстві). Також у клініці мають пропагуватися принципи домінантності інтересів клієнта, неприпустимості представництва клієнтів із суперечливими інтересами, поваги до діяльності юридичних клінік, культури поведінки. Принципи адвокатської етики не можуть повною мірою поширюватися на діяльність юридичних клінік, оскільки їх співробітники, на відміну від адвокатів, не мають спеціального статусу, закріпленого в чинному законодавстві. Однак необхідність дотримання більшості з них не викликає сумнівів [4].

Можна констатувати, що культивування таких принципів у навчальному процесі позитивно впливає на формування високого рівня правової культури студентів-правників, які за кілька років ввійдуть до когорти правників-професіоналів.

Рівень правової культури майбутнього юриста залежить від рівня формування в нього професійної правосвідомості, формування певних правових цінностей, ідеалів у процесі навчання у вищому навчальному закладі. Саме у процесі навчання засвоюється соціальний досвід, формується емоційно-ціннісне ставлення до дійсності [5].

Правова культура особистості є складовою її загальної культури, проявом гуманістичної спрямованості психіки, свідомого підпорядкування нормам моралі і права. На співробітника юридичної клініки покладається обов'язок у своїй професійній діяльності й у приватному житті дбати про престиж звання співробітника клініки, забезпечувати високий рівень культури поведінки, поводити себе гідно, стримано, тактовно, по можливості зберігати самоконтроль і витримку, при здійсненні своєї професійної діяльності мати пристойний зовнішній вигляд. Умовою формування правової культури молодих спеціалістів є свідоме сприйняття та засвоєння ними правових знань як особистісних цінностей та відображення їх у власній поведінці. Майбутні юристи-професіонали основною метою своєї діяльності мають вважати захист прав і свобод людини, повинні мати спеціалізовані знання діючого законодавства, мати навички його застосування.

Процес формування професійної свідомості та культури юристів відбувається в певному соціальному середовищі, яке так чи інакше здійснює свій вплив на всі процеси, що відбуваються в ньому. Соціальне середовище за своєю структурою дуже складне явище, у якому крім суб'єктів слід розрізняти засоби, форми, методи, принципи діяльності, причинні зв'язки тощо [6].

Юридичну клініку можна розглядати як окреме, специфічне соціальне середовище, яке має конкретний вплив на процес формування професійної свідомості та правової культури її учасників. Зараз кожна юридична клініка приймає власний кодекс етики де обов'язково закріплюються основні принципи діяльності, права й обов'язки, що поширюються на усіх працівників клініки.

Наприклад Етичний кодекс юридичної клініки "Pro bono", яка працює в Острозі, містить ряд обов'язків, що покладаються на її учасників:

- 1) як у своїй діяльності, так і в особистому житті, забезпечувати високий рівень культури поведінки, поводити себе гідно, стримано, тактовно, зберігати самоконтроль і витримку, при здійсненні своєї діяльності мати пристойний зовнішній вигляд;
- 2) бути чесним і порядним, не вдаватися до омани, погроз, шантажування, підкупу, використання тяжких матеріальних чи особистих обставин інших осіб для досягнення своїх цілей;
- 3) поважати права, законні інтереси, честь, гідність, репутацію та почуття осіб, з якими вони спілкуються;
- 4) захищати інтереси клієнта сміливо й чесно;
- 5) роз'яснити клієнту, що правова допомога надається силами студентів під керівництвом викладачів юридичного факультету та/чи фахівців-практиків.
- 6) надавати правову допомогу компетентно й добросовісно. Постійно працювати над вдосконаленням своїх знань і професійної майстерності, володіти достатньою інформацією про зміни в чинному законодавстві;
- 7) не допускати у своїй діяльності компромісів, що применшували б їх незалежність, з метою догодити клієнту, суду, іншим державним органам, третім особам, якщо такі компроміси розходяться із законними інтересами клієнта, перешкоджають належному наданню йому правової допомоги та суперечать вимогам цього Кодексу;
- 8) не розголошувати суті звернень громадян, а також прийнятого за результатами розгляду звернення рішення, за винятком випадків добровільної згоди клієнта на використання матеріалів справи без зазначення даних про його особу в навчальних цілях;
- 9) з розумною регулярністю інформувати клієнта про хід виконання доручення і своєчасно відповідати на запити клієнта про стан його справи;
- 10) при виникненні непорозумінь чи конфліктних ситуацій із клієнтом звернутись до керівника з обґрунтованою відмовою від ведення справи.

11) відмовити в наданні правової допомоги за наявності для того підстав [7].

Проаналізувавши вищезгадані норми Етичного кодексу, можна також зробити висновок, що, встановлюючи певні правила поведінки учасників юридичної клініки, побудовані на принципах моралі та права, тим самим клініки сприяють формуванню правосвідомості та правової культури.

Отже, у юридичній клініці студенти здобувають певні навички юридичної практики, отримують знання про те, як малозабезпечені люди можуть захистити свої права, спираючись на закон. Вони також безперечно формують у собі певні риси характеру, що визначають їхній рівень правової культури, адже подолати професійну деформацію, високий рівень корупції, правового нігілізму, що існує у правоохоронних органах можна лише шляхом формування високого рівня правової свідомості і правової поведінки в молодих спеціалістів, які ще не попали під вплив негативних факторів.

Високий рівень моральної та професійної культури є необхідним фактором якісного вирішення поставлених перед ними завдань, також обумовлює ефективність функціонування права, стабільність правопорядку та стабільність у багатьох сферах суспільного життя.

Список використаних джерел

1. Гончаренко В. Загальна і спеціалізована юридична освіта / В. Гончаренко // Адвокат. – 2002. – № 2-3. – С. 3-5.
2. Молібог С. Юридична клініка / С. Молібог, Д. Павленко, Д. Браун. – К., 2002. – 102 с.
3. Благодійний фонд "Правничі ініціативи" // Вісник. – 2000. – серпень. – С. 26-28.

4. "Юридичні клініки" в Україні: роль, завдання та організаційно-правові засади: Посібник / За ред. М. В. Дуліби. – К. : "МП Леся", 2003. – 120 с.
5. Біленчук П. Правова деонтологія / П. Біленчук, С. Сливка ; за ред. акад. П. Д. Біленчука. – К. : АТІКА, 1999. – 320 с.
6. Гусарев С. Юридична деонтологія / С. Гусарев, О. Тихомиров. – К. : ВІРА-Р, 1999. – 506 с.
7. Етичний кодекс юридичної клініки "Pro bono". – Острог. – 2006.

Сенчак І. І.

Вплив діяльності юридичних клінік на формування професійного рівня та правової культури молодих спеціалістів

У статті розглядаються методи та принципи діяльності юридичних клінік в Україні. Визначається їхня важлива роль у формуванні правової культури молодих спеціалістів-правників, які брали участь у діяльності юридичних клінік протягом навчання у вищому навчальному закладі

Ключові слова: юридична клініка, правова культура, консультант, безкоштовна юридична допомога, рольові ігри, тренінги, інтерактивні методики, професійна деформація

Сенчак И. И.

Влияние деятельности юридических клиник на формирование профессионального уровня и правовой культуры молодых специалистов

В статье рассматриваются методы и принципы деятельности юридических клиник в Украине. Определяется их существенная роль в формировании правовой культуры молодых специалистов-правоведов, участвовавших в деятельности юридических клиник во время учёбы в высшем учебном заведении

Ключевые слова: юридическая клиника, правовая культура, консультант, бесплатная юридическая помощь, ролевые игры, тренинги, интерактивные методики, профессиональная деформация

Senchak I. I.

The influence of the activities of the legal clinics on the formation of the professional level and legal culture of young lawyers

The article deals with the methods and principles of activity of the legal clinics in Ukraine. The article highlights the importance of clinics for the formation of the legal standards among young lawyers, who assisted in the clinics while studying in higher educational institutions

Key words: legal clinic, legal culture, consultant, free legal help, role plays, trainings, interactive methods, professional deformation